

Ljepota praga – vratnice svetoga

Antropologija – liturgija – umjetnost

IVICA ŽIŽIĆ* – TOMISLAV ĆURIĆ**

• <https://doi.org/10.31823/d.28.3.2> •

UDK: 27-523*726-05Kovačić, K. • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 17. travnja 2020. • Prihvaćeno: 8. rujna 2020.

Sažetak: Članak donosi transdisciplinarni pristup crkvenim vratnicama kao umjetničkom djelu za liturgiju. Vratnice se najprije dovodi u odnos prema njihovoj univerzalnoj antropološko-kulturnoj osnovi, a potom se razlažu teološki slojevi tradicije koji su definirali to mjesto – simbol crkve i njima u znatnoj mjeri obogatili kršćansku kulturu. Osim toga u članku je riječ o specifičnim arhitektonskim i umjetničkim procesima simbolizacije povezanim s oblikovanjem svetoga praga koji se raščlanjuju u trostrukoj perspektivi: tijelo, prijelaz, prisutnost. U tom pogledu vratnice artikuliraju specifično simboličko-obredno djelovanje i percepciju koja inicira čovjeka u susretu sa svetim. Potom se analiziraju vratnice hvarske katedrale suvremenoga hrvatskoga kipara Kuzme Kovačića, u kojima se plodno objedinjuju vjera i kultura, suvremenost i tradicija, svetost i ljepota.

Ključne riječi: vratnice, liturgija, obred, simbol, liturgijska umjetnost, Kuzma Kovačić, hvarska katedrala.

Uvod

Za antropološko, teološko i povijesno-umjetničko proučavanje vrijednosti prostora *vratnice* crkava povlašteno su mjesto, shvaćeno u čitavoj svojoj cjelovitosti i složenosti, uz nužnu integraciju svih njihovih pojedinačnih vrijednosti u jednu opću, arhetipsku sliku *praga* na kojem se zbiva *prijelaz u sveto*. Vratnice će nam istodobno sabrati raznolike slike prijelaza u jedan jedinstven simbolički sustav. Imaginacija dodatno uvećava simboličke vrijednosti praga otvarajući ih prema daljnjim značenjima koja se centripe-

* Prof. dr. sc. Ivica Žižić,
Katolički bogoslovni
fakultet Sveučilišta
u Splitu, Zrinsko-
frankopanska 19, 21 000
Split, Hrvatska – Papinsko
sveučilište sv. Anselma,
Piazza dei Cavalieri di
Malta 5, 00153 Rim,
Italija, izizic@kbfs.hr

** Dr. sc. Tomislav Ćurić,
Filozofski fakultet
Sveučilišta J. J.
Strossmayera u Osijeku,
Lorenza Jägera 9,
31 000 Osijek, Hrvatska,
[tomislavcuric.os@
gmail.com](mailto:tomislavcuric.os@gmail.com)

talno kreću oko osi ukorijenjene u fenomenu svetoga. Naime izvorni prostori – *sveta mjesta* – u kojima *homo religiosus* nalazi utočište, vjeru i spas, ozbiljuju slike zaštićene intimnosti i pronađene cjelovitosti. Vratnice na svetištima i nastambama nije dostatno shvaćati kao »objekt«, one nadilaze prvotnu funkciju pristupa i zaštite; jezgra je vratnica u njihovoj simboličkoj osnovi koja im daje biti *dogadaj*. U antropološkoj kulturi vratnice su elementarno mjesto pristupa našem *mjestu u svijetu*, ona neposredno evociraju imaginaciju ulaska, počinka i zaštite. Bez vratnica doma čovjek bi bio raspršeno biće izloženo neizvjesnosti i ništavilu. Vratnice mu, naprotiv, daju pristup u zipku svojega postojanja. Njihova antropozmička značenja oživljuju oniričke vrijednosti svećane veličine i tople refleksivnosti. Vratnice se nalaze u ozračju prvotne topline svetih početaka. Prostori kojima se pristupa preko vratnica aktualiziraju dijalektičku igru vanjskoga i unutarnjega, blagodati praiskonskoga prebivališta, osjećaj zaklona u njegovoj stvarnosti i virtualnosti.

U stvaralačkom religioznom mišljenju i imaginaciji vratnice imaju već usadene slike, starije od najstarijih sjećanja. Poput vatre i vode, iskre otajstvenu sintezu sveopće povezanosti s (izgubljenim) rajem i njegovom samoniklom ljepotom. Vrata zbrajaju vrijednosti poetične religiozne mašte koja svoj smiraj nalazi u jednoj od najsnažnijih integracijskih sila – u svetome. Vratnice naime daruju religioznoj svijesti slike božanskoga svijeta, već utkane u arhetipske snove, ali nikad do kraja aktualizirane u svijesti. S našega motrišta, vratnice u antropološkoj kulturi, u kršćanskoj liturgiji i umjetnosti prigoda su za ilustraciju metafizike prijelaza i prebivanja u svetome otkrivenom u Otajstvu Isusa Krista i vjerovanom u crkvenoj predaji. Kršćanska umjetnička kultura, zacijelo, sastavni je dio univerzalne predaje svetoga. Kršćanstvo prihvaća iskonske antropološke strukture te ih inkorporira u otvaranje prema transcendenciji očitovanoj u kristološkom dogadaju. Odatle se raskriva misterijska destinacija vratnica svetih prostora kao mjesta zajedništva u svetome.

Polazeći od tih premisa, naše će istraživanje pristupiti tumačenju vratnica u njihovoj simboličkoj danosti, kao i u odnosu na antropološke strukture koje se iznutra nadahnjuju religioznom imaginacijom. Usto će naš znanstveni prikaz pokušati odgovoriti na pitanje kako se artikulira vratnica u teološko-obrednoj perspektivi, kao i u sklopu kulturne forme iskustva. Naposljedku, teorijske ćemo spoznaje pokušati povezati s ikonografskom, simboličkom i povijesno-umjetničkom interpretacijom vratnica hvarske katedrale suvremenoga autora, hrvatskoga kipara Kuzme Kovačića. Taj će nam primjer zorno predočiti i rekapitulirati teorijske uvide u poetiku svetih prostora, njihove ukorijenjenosti u vjeru i tradiciju oplemenjenu suvremenim umjetničkim izričajem.

1. Podrijetlo i značenje kršćanskoga svetoga praga

U kršćanskoj predaji i kulturi podrijetlo svetih prostora crkvi na poseban je način povezano simbolizmom vrata.¹ Naime vratnice su već u biblijskoj predaji nazočne kao metafora otajstvenoga prijelaza. Dovoljno je podsjetiti na babilonsku kulturu (usp. Post 11, 1-9) koja izvorno upućuje na »nebeska vrata«. U pokušaju da dosegnu nebo, da budu kao Bog, Noini su potomci sagradili babilonsku kulu – vratnice neba. Ali njihov će oholi naum završiti u zbrci jezika. Istinska vrata bit će Krist (usp. Iv 10, 9). On se nalazi u središtu povijesti spasenja. Sva biblijska vrata upućuju na njega koji će otvoriti put k Bogu.

Kršćanstvo nije izumilo sveti prostor. Sveti prostori baština su religiozne predaje čovječanstva koje je kršćanstvo prihvatilo i ucijepilo u događaj i osobu Isusa Krista. No kršćanstvo se ponajviše oslanja na hebrejsku, starozavjetnu predaju prema kojoj se prisutnost Božja očituje u posebnim prostorima i događajima, poput Božje slave *šekine*. Izraelski narod susreće transcendentnoga Boga Jahvu u *šatoru sastanka* tijekom svojega četrdesetogodišnjega hoda prema obećanoj zemlji. Šator ne obuhvaća Božju prisutnost. On je samo znak njegove epifanije, njegove posvemašnje drugosti. Posred naroda u hodu, šator skriva i otkriva Jahvinu prisutnost.²

U narednim razdobljima jeruzalemski hram zamijenit će šator: hram gradi simboličko jedinstvo čitavoga izraelskoga naroda u liturgijskom kultu koje je ostvareno u Jošijinoj reformi 639./638., 609./608. pr. Kr. Hram je središte vjere i život Izraela. Ući u hram znači ući u povijest spasenja, ući u prisutnost Jahvinu. Odjeci toga rituala prijelaza osjećaju se u psalmima. Tako u psalmu 100, 4 (99) stoji: »Uđite s hvalama na vrata njegova, u dvore njegove s pjesmama; hvalite ga, ime mu slavite!« I psalam 118, 19 (117) veli: »Otvorite mi širom vrata pravde: ući ću, Jahvi zahvalit! 'Ovo su vrata Jahvina, na njih ulaze pravedni!' Zahvalit ću ti što si me uslišio i moj postao spasitelj.«³

Ranokršćanska zajednica živi u ozračju *duhovnoga kulta*. Prvi kršćani nemaju hramove. Za njih je pravilo: bogoslužje *u duhu i istini*. Ozračje u kojem prvi kršćani slave spomen na Krista jest kuća. Izvorni ambijent kršćanskoga slavlja jest kućna atmosfera bliskosti i zajedništva. Prvotno liturgijsko mjesto jest kuća, odnosno zajednica. Tu se ustanovljuje euharistijski spomen-čin kojim zajednica vjernika

¹ O tome kako je židovsko-kršćanska tradicija stvorila kulturu vrata te o crkvenim vratima kao razgraničenju i odluci više u: I. RAGUŽ, O teologiji vrata, u: ISTI, *Teološki fragmenti*, II, Đakovo, 2017., 67-75.

² Usp. G. ZANCHI, *Lo Spirito e le cose. Luoghi della liturgia*, Milano, 2003., 4-5.

³ Usp. V. SANSON, *L'edificio sacro cristiano nella Bibbia*, u: ISTI (ur.), *Lo spazio sacro: architettura e liturgia*, Padova, 2002., 26-29.

pristupa utemeljiteljskom događaju. Zajednica kao forma Crkve mjesto je gdje se sakramentalno ponazočuje uskrslu Gospodin.⁴

Crkva kao materijalno mjesto rađa se iz zajednice kao euharistijskoga događaja, kao metapovijesnoga i metaprostornoga događaja. Upravo odatle, iz obreda kojim Crkva prianja svojoj najdubljoj naravi i događaju koji je utemeljuje, valja iščitati arhitektonsku i umjetničku formu vratnica. Prve kršćanske vratnice nalazimo u bazilikama koje uzimaju mnogo od rimskih portala. Bazilike, izvorno antičke arhitektonske forme, preobražene u kršćanske bogoslužne prostore, imale su monumentalne portale uglavnom urešene biljnim ili životinjskim simbolima. Kršćanstvo baštini mnogo toga od antičke kulture koja u simbolu vratnica vidi prijelaz iz kaosa u kozmos, iz poznatoga u nepoznato, iz profanoga u sveto. Potonji ikonografski aspekt razvijat će se tijekom romanike, gotike te baroka koji će naglasiti svečanu sakralnost ulaska. Međutim simbolička fizionomija vratnica imat će uvijek identične temeljne vrijednosti: vertikalitet, dubinu, dostojanstvo, snagu. Geometrija vratnica, kao i njezine metaforične figure pružaju prostoru jedinstveni pogled. Prag biva mjestom božanske prisutnosti koja štiti, uvodi, preobražava i obuhvaća u obrednom slavlju. Sakralizacija prijelaza preko vrata u sveti prostor simbolička je konstanta koja se nalazi u svim povijesnim epohama.

U kršćanskoj kulturi umjetnost gradnje povezana je s »umjetnošću prihvaćanja«.⁵ Vrata nemaju jednostavno funkciju ulaska i zaštite, nego se artikuliraju kao *prijelaz*, ona su već po sebi *obred* prelaska koji pristupa duhovnom smislu i s njime uspostavlja prisan odnos. U kršćanskoj starini postojao je *kvadriportik*, četverostrani trijem, preko kojega se prelazilo do ulaza. Od toga prostora kasnije je nastao *klaustar*. Kvadriportik, kao i klaustar, mjesto je koje upućuje na savršeno jedinstvo neba i zemlje. To je prostor odmora, zajedništva, koji odgovara estetskim potrebama za skladom, ravnotežom, jednostavnošću... Upravo u tom estetsko-obrednom kontekstu pronalaze se pojedini antropološki elementi koji prikazuju svijet obreda i njegovu specifičnu arhitektonsku i umjetničku simbolizaciju.

2. Antropološki i obredni elementi

Konstrukcija svetoga prostora pronalazi temeljne elemente u redu *tijela*, *prijelaza* (*praga*) i *prisutnosti*. Umjetnost oblikovanja svetoga prostora vuče svoje podrijetlo s jedne strane iz božanskoga reda (iz obreda posvete, podizanja svetišta, iz slavlja), a s druge strane iz tjelesnih gesta kojima čovjek susreće božansko i prihvaća njego-

⁴ Usp. *isto*, 34-36.

⁵ G. ZANCHI, *Lo Spirito e le cose*, 33.

vu prisutnost. U perspektivi tih triju temeljnih elemenata – tijelo, prijelaz, prisutnost – aktualiziraju se specifično *obredni* vidovi svetoga prostora vratnica.

2.1. TIJELO

Svaki prostor pronalazi u tijelu svoj temeljni obrazac i mjeru. Isto vrijedi i za sveti prostor. No razlozi nisu samo antropološke nego i teološke naravi. Za kršćane tijelo je hram Duha, nipošto materija podložna duhu. Čovjek nema tijelo, čovjek *jest* tijelo. Dostojanstvo i istina tijela kao totaliteta otkriva se u obrednom okviru na jedinstven način. Obred svojim prostorima otkriva tijelo u njegovoj istini, aktualizira njegove izvorne simboličke moći. Obredni prostori pojavljuju se na neki način kao produžetak čovjekova fizičkoga i kulturnoga tijela.

Sve prelazi preko tijela i tijelo prelazi preko svega s čime dođe u dodir. Tijelo je antropološka oznaka religioznoga iskustva prostora. No tijelo nema samo materijalnu vrijednost. Tijelo je kulturna forma preko koje se omogućuje čovjeku da se otvori svijetu i da bude u svijetu kao utjelovljeni duh. Tijelo je prije svega egzistencijalno stanje preko kojega čovjek stvara kulturu. Tijelo je takoreći utemeljujuća izvanjskost preko koje čovjek živi igru između vanjskoga i unutarnjega. Samo preko tijela čovjek može pristupiti unutrašnjosti svetoga koje se otjelovilo u prostoru.

Sveti prostor ima moć da u tijelo utisne duhovno te da obuhvati tijelo u obredni totalitet. Tijelo, artikulirano u simboličku logiku, postaje podloga i uvjet za realizaciju obrednih gesta. Hodati znači više od kretanja; sjediti više od smještanja.⁶ Obred ispunjava tjelesne geste duhovnim, otkriva tijelo u njegovoj sposobnosti da se otvori transcencijiji. Prostor je dakle dimenzija u kojoj nije samo označen odnos s transcencijom nego je i ostvaren susret s transcendentnim Bogom. Stoga prostor pruža podlogu tjelesnim gestama i čovjekovoj tjelesnosti u cjelini, stvara kontekst u kojem se geste mogu prakticirati i u kojem se mogu prepoznati. Taj *praktični* i *pragmatični* karakter u kojem interagiraju prostor i tijelo osobito je razvidan u slučaju vratnica. Crkva je prostor u kojem tijelo – to jest čovjek u svojem osobnom i društvenom totalitetu – biva prihvaćeno, otkriveno u svojem otvaranju prema transcencijiji. Portal je djelotvorni znak toga procesa.

2.2. PRIJELAZ

Obred preko prijelaza »rasvjetljuje čovjekova osjetila«, to jest otvara čovjeka preko njegove osjetilnosti i imaginacije prema božanskoj prisutnosti.⁷ Sveti prostor povezuje tjelesne dinamike s dinamikom obreda. Ritualizira tijelo, obuhvaća ga i

⁶ R. SCHWARZ, *Costruire la chiesa. Il senso liturgico nell'architettura sacra*, Brescia, 1999., 29.

⁷ G. ZANCHI, *Lo Spirito e le cose*, 31.

smješta u svoju unutrašnjost, transformira tijelo u govor, u izražajnu formu kojom se ponazočuje sveto. Na taj način samo tijelo biva dijelom obrednosti. Prvi čin kojim sveti prostor ritualizira tijelo sastoji se od *prijelaza*: prijeći prag znači izvršiti obredni čin.

Svaki sveti prostor – a ovdje na osobit način vratnice – strukturira se polazeći od *odvajanja*, od *prijelaza*. Svijet svetoga ište *prijelaz* iz profanoga u sveto kao nezaobilazan preduvjet. Riječ je o obrednom prelasku kojim se pristupa božanskoj stvarnosti. Ući u crkvu prelazeći vrata znači aktualizirati oblik inicijacije u sveto koje obuhvaća čovjeka i pripušta mu doživjeti drugost božanstva.

Sveto mjesto jest mjesto prelaska, promjene, preporoda; to je mjesto pristupa novom redu stvarnosti. Prostorni simbolizam u tom postupku veoma je važan: razdvajanje se događa udaljavanjem od svijeta i u isti mah pridruživanjem posve novom, *drukčijem* svijetu. Tradicionalna sakralna arhitektura izrazila je razdvajanje pomoću stubišta, portala, naglašavajući liminalnost i progresivnost. Ulaz u crkvu uvijek tvori inicijacijski kontekst.

Prijelaz je određen različitim arhitektonskim, ikonografskim i simboličkim elementima. Prvi je vizualni element. Cjelokupno pročelje crkve jest vidljiva sinteza identiteta Crkve kao takve: u njoj se ponazočuju red, dostojanstvo i ljepota crkve kao mikrokozmosa i svijeta koji je obuhvaćen u povijest spasenja. Pročelje već u sebi nosi interpretaciju svijeta i povijesti iz perspektive Božjega djelovanja u vremenu. Veliko crkveno pročelje jest poput otvorene knjige povijesti spasenja. Stoga ne iznenađuje da su upravo vratnice privilegirano mjesto za slike i skulptorska djela. Ta teologija, ispisana u kamenu i odlivena u bronci, usko je vezana za dinamiku inicijacije.

2.3. PRISUTNOST

Obred se obraća tijelu pomoću svojih mjesta, simbola i činova. No cvijet njegova bitka jest *prisutnost*. Kategorija prisutnosti obznanjuje u potpunosti obrednost vratnica. Prelazak praga izravno upućuje na Isusove riječi: »Ja sam vrata. Kroz me tko uđe, spasit će se: i ulaziti će i izlaziti i pašu nalaziti.« (Iv 10, 9) Ući u crkvu znači staviti se ususret prisutnosti Kristovoj, prebivati u odnosu vjere i zajedništva.

Prijeći prag znači ući u živ kontakt sa svetim, odnosno ući u njegovu *prisutnost*. Vratnice su prostor na kojem se događa taj susret s prisutnošću. U toj dimenziji temeljnu ulogu igra stvaralačka imaginacija: zapravo, ona nam pomaže živjeti simbolički predstavljenu stvarnost. Simbolička reprezentacija tvori prostor za ritualno gledanje koje omogućuje živjeti prisutnost »kao da je ovdje i sada«. Religijski simboli su prezencijalne forme u kojima čovjek živi događaj odnoseći se prema njemu na slavljenički način. Prezencijalna dinamika implicira čovjeka u smislu da vrata

pozivaju na prijelaz, ali i razbuđuju stvaralačku imaginaciju. Prelazak praga crkve prvi je obred koji nosi ususret slavlju koje se u tom prostoru događa. To je istinski inicijacijski obred koji uvodi u obredni svijet i koji budi u čovjeku arhetipske slike. Simbol vratnica dio je izvornih intuitivnih reprezentacija, aktualizira osjećaje intimnosti i zaštite, ali i svečane moći.

Vratnice raskriljuju i čuvaju otajstvo prisutnosti, pozivaju čovjeka ne samo da ih motri nego da preko njih uđe u sveto. Na tom mjestu pojavljuje se i simbolika vode – znaka čišćenja i preobrazbe. Naime, ulazeći u crkvu, vjernici čine znak križa blagoslovljenom vodom (*memoria baptismi*) te na taj način ponavljaju onaj prvi prijelaz koji se dogodio u njihovu krštenju. Prijeći prag znači prijeći preko krštenja u euharistiju. Posuda za blagoslovljenu vodu vidljiv je znak toga čvrstoga odnosa između krštenja i euharistije. Često je u obliku školjke, kozmičkoga simbola preporođenja i života. Sve te simbolike tvore odjek u svijetu osjetila i imaginacije. No one se također nude kao prostori djelovanja: ući, prijeći, učiniti znak križa. Početak obreda krštenja u katoličkom obredu započinje na vratima jer preko njih čovjek ulazi u prisutnost spasenjskoga otajstva i otajstva Crkve sabrane na slavlje. Slično i drugi obredi, primjerice oni koji su vezani za *sveta vrata (jubilejska)*, predstavljaju inicijacijska slavlja koja otvaraju vrijeme obnove. Obred u odnosu na utemeljiteljski događaj aktualizira ovdje i sada kristološki događaj. Odatle, iz te teofanije – očitovanja božanskoga, vrijeme i prostor postaju sveti.

Kao što je vidljivo, u konceptu vratnica/portala naglašen je metaforički trenutak, to jest niz značenja koja pronalaze svoje mjesto u redu tijela, u praktičnom i relacijskom redu. Na taj način mogli bismo reći da vratnice i obredi koji se na njima čine pozivaju ljudska osjetila da otkriju prisutnost duhovne stvarnosti. Vratnice bi se stoga trebale shvaćati u okviru simboličko-obrednoga djelovanja, pokreta koji inicira čovjeka u kontakt s božanskom prisutnošću.

3. Prijeći prag: ikonografski i kulturni aspekti vratnica

Kratki prikaz značenja simboličke antropologije vratnica vodi do ikonografskoga i kulturnoga aspekta. Naime ikonička funkcija ima temeljnu vrijednost u sklopu kulturne i ritualne simbolizacije vratnica. Crkveni portal jest i kulturni znamen koji katkad postaje znakom grada ili, općenito, ima ulogu simbola u kojem se prepoznaje identitet pojedinoga mjesta.

Ritualna baština kršćanske tradicije pridaje vratnicama raznolike simboličke varijante. Vratnice su znak odvajanja i komunikacije između svetoga i profanoga; one artikuliraju prijelaz iz poznatoga u nepoznato, iz izvanjskoga u unutrašnje. Njezina bit stoji u *liminalnom* karakteru po kojem su ona prag, mjesto prijelaza i razgraničenja. Kršćanska ikonografija shvaća vratnice u pravom smislu kao *sveti prag* s

naglašenom liminalnom funkcijom. Primjerice »čuvari praga« često su prisutni u različitim tipologijama (često je riječ o životinjama – lavu primjerice – ili o drugim mitološkim bićima koja štite ulaz od sila zla).

U srednjovjekovnoj ikonografiji na vratnicama često nalazimo likove prvih ljudi – Adama i Eve – kao i prikaz samoga Krista koji je središte povijesti spasenja. Identifikacija vratnica s Kristom ima svoj biblijski temelj: prijelaz preko vratnica koja su Krist jest čovjekovo spasenje. Ikonografija upućuje na brojne slike povijesti spasenja, katkad na vječni život, ali i na godišnja doba i vrijeme svijeta.

Portal uvijek zrači višnjom svečanošću i dostojanstvom; njegova funkcija sastoji se u tome da pripovijeda i naviješta, da poziva na zajedništvo s otajstvom. Njegova je središnja funkcija uvesti vjernike u svijet obreda. Stoga su vratnice uvijek opisane slaviteljskim duhom. Crkveno pročelje uzdiže pogled prema gore. Vratnice su sastavni dio te ikone koja uvodi prema unutra. No to je »ikona« koja nije samo izložena kontemplaciji, već djelovanju; vratnice ikona uvodi u svoj svijet. Tako vratnice predstavljaju važan element u simboličkom sustavu *vidljivosti* crkvenoga zdanja. Međutim ta vidljivost nosi prema unutra, u svoj intimni svijet svečanoga svetoga. U tom smislu ikonografska vrijednost ne iscrpljuje se u izvanjskom kazivanju, nego u simboličkoj radnji koja poziva i obuhvaća čovjeka. Ostvaruje se susret između vizualne percepcije i djelovanja koji oživljuje potonule oniričke slike i pokreće njihovu snagu. U tom smislu, vratnice su »trodimenzionalne slike«. Naime vratnice podrazumijevaju tjelesni kontakt. Vratnice su možda jedini umjetnički predmet koji se u crkvi može slobodno dodirivati, što ostavlja dubok dojam za onoga koji se s njima susreće i ulazi u taktilnu interakciju s njihovim prizorima.⁸ Ikonografija vratnica ima ulogu mistagogije – inicijacije u Kristova otajstva, odnosno u slavljenost otajstvo. One nisu ni ornament ni ilustracije, nego slike koje aktualiziraju i koje sadašnjem naraštaju vjernika čine suvremenima događaje iz povijesti spasenja. U svjetlu te teološke vrijednosti može se bolje razumjeti da vratnice crkvi nisu napravljene da bi bile predmetom formalno-estetskih tumačenja, nego mjesto, odnosno list odliven u bronci ili ikonografski atlant na kojem se čita govor slavljene vjere. Umjetnost i arhitektura tako čine vidljivim otajstvo vratnica i njihovu uzvišenu narav *svetih pragova*.

Prema teološko-liturgijskoj predaji, vratnice su sinteza povijesti čija poglavlja pripovijedaju kozmološke, biblijske, eklesiološke, eshatološke teme objedinjene u liku i događaju Isusa Krista. Nije slučajno da se u sredini nalazi Krist, jedini posrednik spasenja. Teološki i ikonografski elementi združeni su u liturgijsko-sakramentalni kontekst. Osim toga liturgijska se ikonografija reflektira u kršćanski život kao stalni

⁸ M. di CAPUA, *Le porte degli angeli* di Igor Mitoraj, u: Y.-M. BLANCHARD (ur.), *Ars liturgica. L'arte a servizio della liturgia*, Bose, 2012., 170.

proces iskustva prelaska u milosno stanje. Tako se u cjelini umjetničkih, teoloških i liturgijskih elemenata vratnice predstavljaju kao forma koja slavi ljepotu, istinu i dobrotu Božje prisutnosti među ljudima.

Vratnice su svetkovina upisana u kamen, u obred, u poglede i dodire. To je vrijeme/prostor zaustavljen unutar vremena/prostora svakodnevlja u kojem se otvara drukčiji način življenja. U tom smislu umjetnička ikonografija vratnica ozbiljuje emociju svetoga, predokus vječnosti. Ikonografija postaje oblik otkrića onoga što se nalazi duboko u nama, što prethodi našoj povijesti i identitetu i koje omogućuje sadašnje iskustvo. Veliki simboli obnavljaju život i utemeljuju ga u velikom nacrtu smisla; prenose baštinu i u isti mah postaju žarišta kreativnosti.

Vratnice tako postaju simboli crkve, grada i njegovih ljudi. Prijelaz u sveto biva mjestom identifikacije javnoga i privatnoga života, povijesti i sadašnjosti, vremenitoga i vječnoga. Vratnice podsjećaju da život u čitavoj svojoj veličajnoj širini i nije drugo doli prijelaz: od rođenja do smrti, od ženidbe do blagdanskih slavlja pa sve do osobnih pohoda crkvi, život susreće vratnice vidjevši u njima simbol čovjeka i njegove preobrazbe, njegove trajne usmjerenosti na sveto.

4. Poetika svetoga praga: Kuzma Kovačić, *Vratnice hvarske katedrale*

Po morfološkoj raznovrsnosti, različitosti tema i stilova i ponajviše po osebnom umjetničkom jeziku kiparski opus Kuzme Kovačića privlači posebnu pozornost u suvremenoj hrvatskoj umjetnosti. Njegova djela nastala su kao plod znalčkoga kiparskoga umijeća prožetoga snažnim iskustvom povezanosti s njegovim duhovnim korijenima. On svoja nadahnuća pronalazi u kiparskoj tradiciji domaćih, ali i stranih umjetnika, kao i onih koji su ostavili značajan trag u klasičnoj umjetnosti te onih koji su bili odvažni u kreiranju suvremenoga umjetničkoga jezika. U identitetu njegova opusa vrlo se često mogu prepoznati elementi njegova zavičajnoga prostora, tradicijskih vrijednosti i nadasve kršćanske liturgijske duhovnosti. Prepoznatljiva izražajnost vidljiva je u sretnom spoju novoga i klasičnoga, u plodnom dijalogu s tradicijom, u susretu s ishodištima, zbog kojih ne napušta suvremenost, nego je, štoviše, potencira i traga za njome.⁹

Teme kojima se Kovačić bavi veoma često su kršćanske naravi, što zapravo čini temeljnu okosnicu identiteta njegova kiparstva. On djela jednako slobodno koliko i snažno prožima svojim kršćanskim identitetom i duhovnošću. Zato kršćanska tematika njegovih djela ulazi u red onih koji izražavaju jedinstveno stvaralačko iskustvo u suvremenoj hrvatskoj umjetnosti.¹⁰

⁹ Usp. M. BEŠLIĆ, *Kuzma Kovačić*, Zagreb, 2013., 97.

¹⁰ Usp. *isto*, 98.

Kovačić je, prema mišljenju M. Bešlića, u kršćanskim sadržajima pronalazio nadahnuće za svoja kiparska djela:

»Otvarajući svoje kiparstvo kao stvaralački proces, Kuzma Kovačić otvorio je i njegove neiscrpne mogućnosti tražeći nove kiparske postupke i nova tvoriva kako bi mogao stvarati djela s pomoću kojih bi u širokom tematskom rasponu i u različitim problemskim sadržajima izrazio duhovna nagnuća i intelektualna stremljenja. Zato je njegovo kiparstvo tako motivski raznovrsno i intrigantno po brojnim tvorevinama kao što je fascinantno po njihovoj sintezi u čvrstim organskim oblicima elementarne izražajnosti.«¹¹

Slobodno izražavanje smatrao je temeljnim pravom svakoga umjetnika, jer je za njega sloboda bila jedna od najvećih vrijednosti. Još kad se ona shvaća u kontekstu kršćanskoga i humanističkoga svjetonazora, ona je za njega bila i bit ljudskoga postojanja. Zato je u svojoj umjetničkoj slobodi stvarao djela u kojima je prepoznatljiva njegova kiparska izražajnost koja počiva na čistim počelima likovnog jezika, ali i njegova čežnja za duhovnim izvorištem svojega kiparstva i postojanja.¹²

O prožimanju vjere i svojega kiparstva Kovačić je u jednoj prigodi pojasnio taj odnos:

»Bilo da sam kipove stvarao gnječeci zemlju, bilo da sam tesao neki stari panj, oblikovao vruće staklo ili gužvao papir ili pak da sam iz tvoriva iznosio u život likove ljudi, Isusa i njegove majke, uvijek sam taj svoj rad doživljavao kao ispovijed vjere u uskrslog Bogočovjeka. Sva moja djela obilježena su tom vjerom – i onda kada nemaju izravnog oslonca ili poticaja u biblijskoj, teološkoj ili tradicijskoj kršćanskoj temi. Ta vjera utkana je u kiparsko tvorivo tim duhom oblikovano, utkana je u samu bit moje kiparske forme (...). Kad pogledam na ono što sam napravio, malo toga ostaje izvan kruga vjerom nadahnutih ostvarenja, a sva, baš sva moja djela u sebi prožeta su ovom otajnom svjetlošću radosti vjere.«¹³

Kovačić je u stvaranju umjetničkih djela primarno kipar u čijem je konceptu, kao važna premissa, prepoznatljiva njegova kršćanska duhovnost združena s kiparskim

¹¹ *Isto*, 32.

¹² Usp. *isto*, 98. »Ja uistinu vjerujem u Boga otkad znam za sebe. Vjera je najvrjedniji dio moga bića, i otkad se bavim umjetnošću, tj. kiparstvom, tražim način da to izrazim. Umjetnost je svojevrsna transcendencija, a vjera se upravo odnosi na transcendenciju. Stoga te dvije duhovne stvarnosti, vjera i umjetnost, imaju tako čvrstu svezu, tako se međusobno prožimaju da iskren čovjek, ako je vjernik ili umjetnik, tu prožetost mora u svom djelu očitovati.« (*Isto*, 42.)

¹³ Citirano prema: *isto*, 44.

Slika 1: Nove vratnice na staroj katedrali sv. Stjepana I., Hvar
(foto: Ivo Vučetić)

umijećem.¹⁴ Budući da Kovačić u vjeri traži smisao svomu kiparstvu i da je kiparstvo za njega pravo stvaranje, ne iznenađuje prepoznatljiva umjetnička strast, sloboda i vjera u stvaranju i oblikovanju novoga glavnoga oltara hvarske katedrale. Na njemu se lako može uočiti kako na suvremen način koncipira i oblikuje samu formu u umjetničkoj slobodi, ali da se pri tom brine i o uklopljenosti u klasični ambijent koji zapravo smatra temeljem na kojem gradi suvremenu strukturu svoga djela.¹⁵ Time jasno daje do znanja kako kiparskim oblikovanjem oltara ne želi prekinuti vezu s tradicijom, nego ju želi sačuvati te ju još više naglasiti taktom suvremenoga umjetničkoga izraza.¹⁶

4.1. VRATNICE: ZOV TRADICIJE I IZAZOV SUVREMENOSTI

U sklopu obnove unutrašnjega prostora hvarske katedrale sv. Stjepana I. kiparu Kovačiću bila je povjerena izrada oltara i ambona, a potom i vratnica. O povijesti nastanka toga djela svjedoči autor:

»Kad je hvarski župnik msgr. Josip Šantić, kojemu se najdublje zahvaljujem da sam uz Božju pomoć napravio ova Vrata, pred više od tri godine spomenuo ideju o izradbi novih vratnica naše hvarske katedrale, skamenio sam se. Znao sam što to znači, koliki posao i kolika odgovornost! Istodobno radost i zebnja, neizvjesnost, težak osjećaj stvarne odgovornosti pred djelom. Također, i osjećaj odgovornosti prema Katedrali – baštini, njenom već stoljećima nepromijenjenom licu.«¹⁷

Iz Kovačićevih riječi dade se iščitati svijest o odgovornosti, kao i osobito strahopoštovanje, svojevrsnu »bogobožnost«. Kasnije će navesti da je to djelo napravio »na slavu Božju«. Riječ je o njemu dobro znanom prostoru i specifičnom kršćanskom kontekstu koji tvori duhovnu supstanciju njegova bića i njegove umjetnosti. Stoga je pred tom golemom duhovnom baštinom kipar Kovačić odgovorio specifičnom umjetničkom intuicijom i osebnim kiparskim govorom.¹⁸

¹⁴ Usp. *isto*, 64.

¹⁵ O izazovima prilagodbe liturgijskoga prostora hvarske katedrale vidi više u: J. ŠANTIĆ, *Ideja vodi lja u realizaciji najnovije obnove hvarske katedrale*, u: B. ŠKUNCA (ur.), *Bogoslužni prostor. Crkva u svjetlu teologije, arhitekture i umjetnosti*, Zadar, 1996., 171-174.

¹⁶ Usp. M. BEŠLIĆ, *Kuzma Kovačić*, 74-75.

¹⁷ K. KOVAČIĆ, *Moj kiparski udio u obnovi hvarske katedrale*, u: B. ŠKUNCA (ur.), *Bogoslužni prostor*, 147-148.

¹⁸ »Kovačić navodi da se u pogledu na zadatak oblikovanja vratnica katedrale Sv. Stjepana u Hvaru, odjednom u njemu 'probudio dječak koji je u srce pohranio svaki detalj ove crkve dok ju je još kao ministrant zauvijek zavolio, osjetljiv na svaku promjenu možda zadnjeg nepromijenjenog utočišta iz djetinjstva (...). Također sam htio očitovati pripadnost zavičaju i rodnom gradu, i vrijednost za-

Vratnice su nastajale između 1987. i 1990. godine, a izrađene su od bronce, zadanih dimenzija 3,50 m (visina) x 1,80 m (dužina). Izrada vratnica bila je kompleksan izazov za umjetnika jer je trebalo u renesansno-barokni sklop hvarske katedrale (s gotičkim elementima) uklopiti novo djelo koje ne će narušiti i oduzeti ništa od njezina sklada. Trebalo je izraditi djelo koje će njihovu vremenom neokrnjenu ljepotu upotpuniti i oplemeniti. Zato je umjetnik ideji pristupio vrlo studiozno. Najprije, bilo mu je iznimno važno poštovati tradicionalni okvir kako bi jasnije kontekstualizirao individualni, suvremeni izraz. Bio je duboko svjestan njihove povijesne vrijednosti te skladnih umjetničkih i arhitektonskih ostvarenja koja su se međusobno stapala i činila harmoničnu sakralnu cjelinu. Stoga je Kovačić odlučio izraditi brončane vratnice na način da budu doprinos pročelju same katedrale, ali također i vidljivi izraz katoličke vjere. Pritom se vodio evanđeoskim sadržajem da vrata predstavljaju Krista. To je bilo temeljno načelo koje je htio izraziti i posredovati svima koji kroz ta vrata u katedralu budu ulazili.¹⁹

O oblikovanju vratnica autor piše:

»Zadržao sam podjelu na osam polja – reljefa (to nude proporcije otvora vrata: 3,50 x 1,80 m, a tako je bilo i na starim drvenim vratnicama), a istodobno osigurao jedinstvenu, cjelovitu kompoziciju i površinu. To sam, vjerujem, postigao ‘uranjanjem’ osam ‘okvira’ u brončanu površinu vratnica, što je omogućilo visoku reljefnost utkanih oblika, u nekima od prizora čak do gotovo punog obujma, pune plastike. U međuprostore, koji povezuju prizore na reljefima, ‘utisnuo’ sam tragove – znakove: znakove vode, morske valove, mrežu, lažne čavle, maslinove grančice koje opliću spoj dvaju krila vratnica, dok oblici sa reljefa ponegdje i izlaze iz svojih okvira u te međuprostore. Također, na tim površinama ispisani su stihovi, hrvatske riječi iz Svetoga pisma, Lucićevi i Hektorovićeви molitveni stihovi, ili pak oni iz hvarskih pasionskih pučkih napjeva, potvrđujući tako istinu o našem spasenju po Riječi (i) kroz riječ. Vratnice su modelirane toplom, mekanom, gotovo ‘slikarskom’ modelacijom gdje površina čuva dodir ruke, a podijeljene su na osam polja, u okomitu dvoredu; njihovi sadržaji čitaju se u vodoravnim parovima: Stvaranje svijeta i apoteoza Duha Svetoga, Gospa s Djetetom okrunjena zvijezdama i Raspele gdje anđeli u kaležima kupe Isusovu svetu krv, Vinograd u vrijeme berbe i Ribolov s tihom asocijacijom na Hektorovićevo ‘Ribanje...’, Hvar s procesijom hvarskim trgom i Hvarska biskupija u prizoru lađe koja pu-

vičajnosti u odnosu prema vjeri, zaključuje kipar.« (V. SRHOJ, Kuzma Kovačić – priroda, kultura i vjera kao korektivni modernističke skulpture, u: *Ars Adriatica* (2011.)1, 83., bilj. 15.)

¹⁹ Usp. K. KOVAČIĆ, Moj kiparski udio u obnovi hvarske katedrale, 148.

nim jedrima plovi između Hvara, Brača i Visa. Prikazani su, dakle, prizori Stvaranja, zatim Otkupljenja i Spasenja, onako kako se objavljuju na otocima ove biskupije na hrvatskom Jadranu. Ova razmatranja o Stvaranju i Trajanju, sa svim svojim lokalnim znacima, baštinskim i nacionalnim sižejima, sabiru se u univerzalnoj, kristološkoj tematici.«²⁰

Međutim prvotna ideja bila je posve drukčija. Postojala je ideja da se na vratnicama katedrale sv. Stjepana prikaže povijest hvarske biskupije. Ta se ideja zasigurno pokazala nezadovoljavajućom, te se Kovačić radije okušao u meditaciji univerzalnijih tema, prvotno vezanih za Kristovo otajstvo, a da pritom nije zapustio hvarsku crkvu i prošlost.²¹ Osam polja vratnica sadrže tekstove urezane u broncu podno prizora, a tematski su artikulirani na sljedeći način: Stvaranje svijeta, Silazak Duha Svetoga, Marija s Djetetom, Raspeće, vinograd, ribolov, procesija na hvarskom trgu, Hvarska biskupija koja plovi morem.

4.2. »VRATNICE NAŠE VJERE«

Kovačić je vratnice nazvao »vratima naše vjere«. Ta sintagma možda na najbolji način progovara o teologiji Kovačićeve skulpture. Na Kovačićevim vratnicama prepoznatljiv je osobit oblikovni izražaj, ali i iskonski osjećaj vjere i pripadnosti vlastitom prostoru ispisanom tijekom dugih stoljeća tragovima duhovne baštine, živih pučkih običaja poput procesije *Za križen*. Igor Zidić sažeo je koncept vratnica na sljedeći način:

»Tu su okupljene ili sintetizirane sve velike teme Kovačićeve kiparstva: to je krug zavičajnih motiva, to su evokacije (kulturne) baštine, to su vjerski sadržaji. Kao sponse, vežu ih razmatranja o Stvaranju i Trajanju, pri čemu kipar nalazi način da sve svoje scenarije, pa i one najapstraktnije, ambijentalno i povijesno situira (...). Što se od zbiljski zavičajnog uspne do univerzalnog znaka, bit će ono što je vjerom obilježeno i ono što je sadržaj vjere.«²²

²⁰ *Isto*, 148-149.

²¹ Igor Zidić s pravom primjećuje da se u Kovačićevu opusu vidi prebacivanje težišta s lokalnoga na univerzalno te da konkretno na primjeru vratnica crkve vjernik ne ulazi tek u mjesnu instituciju, već mu se ondje otvaraju vrata neba. »U početku razmišljalo se o tome da se prikaže povijest hvarske biskupije (...). Ali kipar nije tek ilustrator *temporis acti*, ni pripovjedač važnih događaja. Vratnice crkve nisu dveri mjesnoga katastra, ili komunalne pisarne. Kroz njih ne ulazi samo žitelj hvarski u svoju matičnu crkvu da se pridruži obredima vjere, nego su to i simbolična vrata neba na koja svaka duša predana Bogu – ma otkud bila – može ući u svoju zračnu domovinu.« Citirano prema: V. SRHOJ, Kuzma Kovačić – priroda, kultura i vjera kao korektivi modernističke skulpture, 183., bilj. 17.

²² M. BEŠLIĆ, *Kuzma Kovačić*, 55.

Kovačić u vratnice hvarske katedrale prstima utiskuje svoju vjeru i duhovnost, iznimnu ljubav prema zavičaju; spretnim potezima ostavlja tragove tradicije i unosi moderne elemente; znalački stvara likove, oblikuje simbole i vješto ispisuje slova koja otkrivaju biblijske i teološke istine te pjesničke zapise poznatih hrvatskih pisaca i pjesnika; u djelima lako spaja prošlost sa sadašnjošću i upozorava na vječnost i transcendenciju. Kao da se njegova kreativnost i umijeće ne daju uokviriti i zaustaviti u vremenu. On stvara uvijek novom idejom i oblikuje specifičnim načinom.

Vratnice su veoma brzo prepoznate po jedinstvenom spoju duhovnosti i umjetnosti. Kruno Prijatelj u Kovačićevim vratnicama prepoznao je kapitalno djelo u kojem je autor idealno uklopio novo u staro omogućivši susret prošlosti sa sadašnjošću:

»Meni se čini da je Kuzma Kovačić sebi svojstvenim jezikom kipara našao jedan novi plastični izričaj da na način koji se ne može nazvati ni apstraktnim, ni minimalističkim, ni konceptualističkim u pravom smislu tih termina, a nije ni realistički, iako je vezan s realnošću, izrazi kroz skulpturu posebnim senzibilitetom prošlost, ambijent, ugođaje i krajolike onog svog zavičaja koji je primarno hvarski, ali je ujedno i dalmatinski, i hrvatski, i mediteranski, koji ima svoje korijene u tradiciji, Bibliji, hagiografiji, umjetničkoj i literarnoj baštini i atmosferi sa svojim izvorištima u vremenima davnim, a nije prekinuta do dana današnjeg.«²³

Joško Belamarić vratnice smatra »najljepšim djelom suvremene hrvatske religiozne tematike«²⁴. Vratnice su ocijenjene kao djelo vrhunske umjetnosti koja se »još jednom pokazala i na hvarskom trgu«²⁵. I mnogi drugi pisali su o Kovačićevim vratnicama koje su otkad su postavljene sve do danas predmet divljenja te umjetničkoga i vjerničkoga zapažanja. Sve se zapravo može sažeti u nekoliko činjenica. Vratnice kao da su sažetak dosadašnjega Kovačićeva umjetničkoga djelovanja. U njima je upisana njegova iskonska povezanost sa zavičajem, baštinom i kršćanskom duhovnošću. Ona otkrivaju kulturne i vjerske sadržaje u kojima se zrcali povijest čovječanstva i spasenja. Vratnice su reprezentativno umjetničko djelo, izrađeno vještim kiparskim umijećem u kojem umjetnik stvara prizore i opisuje događaje istančanom modelacijom, pri čemu ostavlja i tragove prstiju kao strastveni umjetnički dodir i potez po kojem se oblikuje i nastaje djelo koje inovativnošću ne će

²³ Citirano prema: *isto*, 30.

²⁴ V. SRHOJ, Kuzma Kovačić – priroda, kultura i vjera kao korektivi modernističke skulpture, 183., bilj. 16.

²⁵ M. GAMULIN, Vrata jesu Krist, u: *Čovjek i prostor* 38(1991.)1-2, 25.

iznevjeriti tradiciju, nego će se smatrati jednim od najljepših djela suvremene sakralne umjetnosti.²⁶

Kao i kod oltara, tako se i kod vratnica ističe, prema M. Bešliću, bliskost između svojstva materije (bronce) i obrade.

»Suodnos materijala i stvaralačke zamisli, ideje – tvrdi Kovačić – presudan je u umjetnosti, a posebno u kiparstvu, jer je kiparstvo po svojim bitnim značajkama najtjelesnija i najtvornija umjetnost – čime transcendiranje postaje pravi smisao postojanja kiparstva. Kiparski materijal, tvorivo, daje kipu tijelo.«²⁷

Rafiniranim osjećajem za medij bronce Kovačić je oblikovao skulpture jedinstvene izražajnosti. Poistovjećenje materijala i zamisli zrači u Kovačićevu intimizmu, kontemplaciji i osjećajnosti svojevrsne sjete sjenovitosti, kao i uzvišenoga patosa kojim kruni likove raspetoga Krista i Bogorodice. Kovačićeva kiparska »vizualna teologija«, prema V. Srhoj, ide i dublje.

»I u motivima koji izgledaju sasvim profano, poput istezanja mreža ili radova u vinogradu, utkana je Kristova podrazumijevana nazočnost. Jer upravo uz Krista spominje se mreža kao prispodoba o nebeskom kraljevstvu, ali i vino-krv, Bog-vinogradar, Krist-trs i slično.«²⁸

I ti *svjetovni* motivi govore dakle o liturgijskoj naravi Kovačićevih vratnica. »*Sam će Kovačić u vezi s vratnicama u novinskom razgovoru reći da je time izražena njegova 'vjera u povijest spasenja koja je ilustrirana prizorima iz našeg življenja i kroz rad u vinogradu i na ribarenju, kao povijest spasenja kroz ljudski rad i napor'*«.»²⁹ Tako vratnice postaju izazovno ikonografsko mjesto koje poziva da mu se približimo, *dodirnemo* događaje iz povijesti spasenja koji su ondje uprizoreni. Kovačićeve hvarske vratnice nemaju ništa od klasične oblikotvorne ceremonijalnosti kojom su obilježene vratnice i portali katedrale diljem svijeta. One su s jedne strane arhetipske, robusne i stamene, čime upozoravaju na stalnost i neprolaznost onoga što nose, a s druge strane njihov je izraz liričan. Poetični prizori tvore kompoziciju koja cjelokupnim vratnicama daje sakralni patos, osobito u prikazu graciozne Bogorodice okružene zvijezdama i ljupke pučke religioznosti uprizorene u hvarskoj procesiji. I na vratnicama hvarske katedrale, kapitalnom djelu suvremene hrvatske liturgijske umjetno-

²⁶ Usp. M. BEŠLIĆ, *Kuzma Kovačić*, 55-56.

²⁷ *Isto*, 89-90.

²⁸ V. SRHOJ, *Kuzma Kovačić – priroda, kultura i vjera kao korektivi modernističke skulpture*, 175.

²⁹ *Isto*, 175-176.

Slika 2: Bogorodica s Djetetom Isusom, detalj vratnica
(foto: Tomislav Čurić)

sti, prepoznatljiva su obilježja Kovačićeva metafizičkoga i kontemplativnoga izraza zaokruženoga aurom svijetle sjete svetoga.

S obzirom na ikonografiju prizora na vratnicama hvarske katedrale, Kovačić koncept vuče iz dalmatinske tradicije (A. Buvina), a prizore smješta u osam polja okomita dvoreda bez naglašena okvira. Ispod pet kvadrata upisani su tekstovi koje Kovačić uzima iz Biblije i stihova hvarskih pjesnika Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. Tako se skulptura i riječ sljubljuju u jedinstvenu konfesiju vjere i baštine hvarske crkve. Prizori s temom *početaka* (stvaranje i Duh Sveti koji lebdi nad vodama) smješteni su u najvišoj četvrtoj horizontali, a potpisuje ih tekst iz Ivanova proslova. U trećoj horizontali nalazi se reljef Bogorodice s Djetetom i Raspela.

»Prijestolje u kojem sjedi okrunjena Bogorodica pridržavajući rukom malog Isusa, lebdi u plavetnilu mora i neba. Na Bogorodičinu ruku sletio je češljugar (simbol muke). Bogorodičinu auru formira dvanaest zvijezda repatica, a njezini skutci lepršaju na laganom vjetru prelazeći kvadrat njima namijenjen.«³⁰

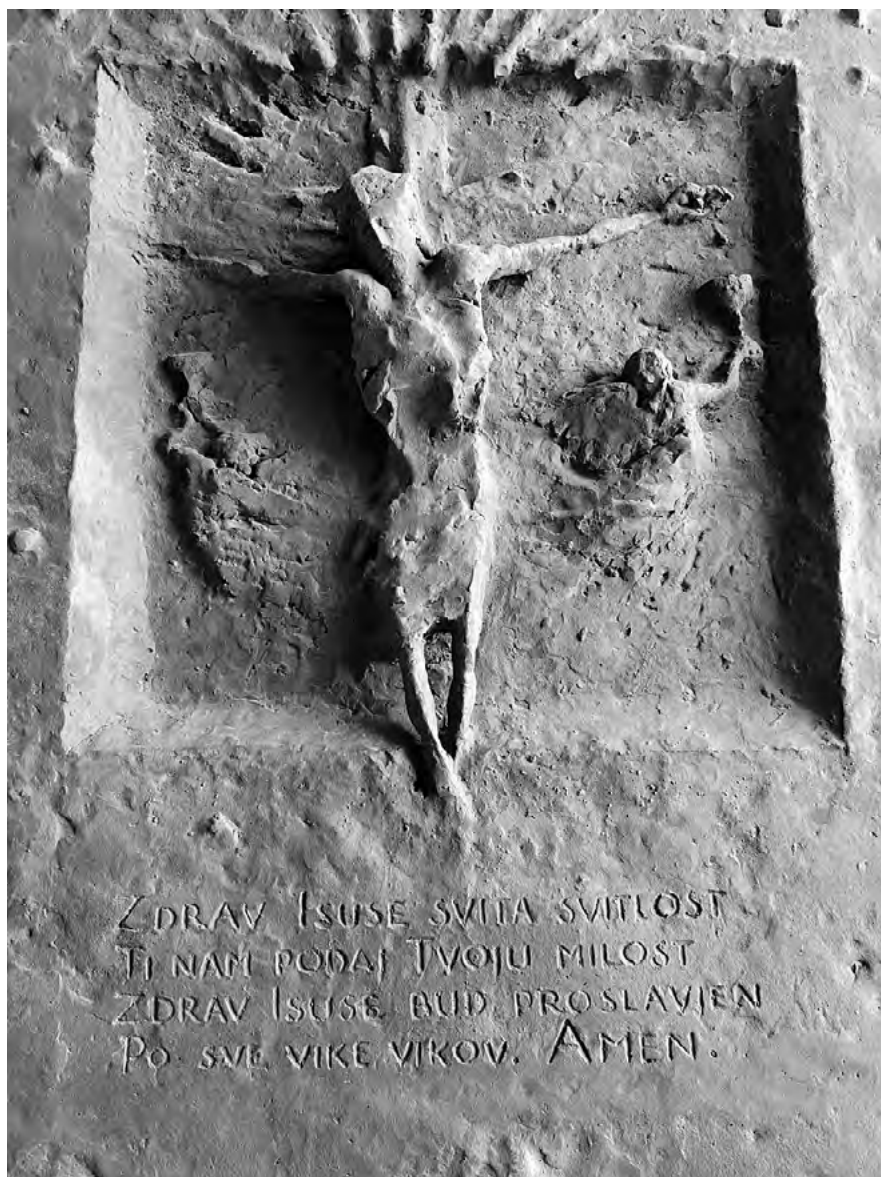
I u prikazu rassetoga Krista Kovačić se nadahnjuje tradicijom: rasseti se blago povija poput grane stabla; on je sam *arbor vitae* iz kojega se rađa novi život. Iz rana na Kristovim rukama kaplje krv koju skupljaju anđeli u kaleže, a cijela scena ispunjena je zrakama. Ispod Raspela je upisan pasionski natpis koji se redovito pjeva u katedrali za Uskrs:

*Zdrav Isuse svita svitlost
Ti nam podaj tvoju milost
Zdrav Isuse bud proslavljen
Po sve vike vikov. Amen.*

U drugoj horizontali smješteni su prizori koji povezuju svakodnevni život i život vjere: vinograd i ribolov. Prvi semantički upućuje na Crkvu, ali i na svakodnevni život Hvarana koje uprizoruju figure pognutih muškaraca i žena koji beru grožđe. Drugi, ribolov, povezan je s evanđeoskim slikama, ali i s tradicijom (Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*). Prva horizontala sadrži prizor procesije pred *velom crikvom* i u osmom kvadratu simbolički prikaz povijesti hvarske biskupije: tri otoka među kojima brodi lađa Crkve.

Osebjuno kiparsko djelo Kuzme Kovačića, snažno ukorijenjeno u prirodi i tradiciji, zaokruženo je intimističkom, kontemplativnom crtom koja posebno ističe misterijsku narav vratnica u kontekstu liturgijskoga prostora hvarske katedrale, ali i

³⁰ M. GAMULIN, Vrata jesu Krist, 24.

Slika 3: Raspeti Krist, detalj vratnica
(foto: Tomislav Čurić)

u kontekstu središnjega gradskoga trga grada Hvara, kao i u ukupnoj identitetskoj fizionomiji toga otoka i njegove iznimne kulture. U tom su smislu vratnice hvarske katedrale i javna skulptura koja ima svoju javnu kulturnu vrijednost. U Kovačićevu kiparstvu na izniman način pronalaze se vjera i tradicija, ljepota i svetost, ukorijenjenost u kulturu i običaje, kao i vječne teme čovjekova života i spasa koje vratnice hvarske katedrale čine jedinstvenim primjerom suvremenoga sakralnoga djela relevantnoga i za liturgiju i za kulturu.

Zaključak

»Često smo ušli u crkvu. No, jesmo li razumjeli? Čemu služi portal? Možda se čudimo tom pitanju.«³¹ Tako Romano Guardini u svom djelcu *Sveti znakovi* pita svoje čitatelje jučer i danas pozivajući ih da osjete što su to »vratnice koje govore«.

Čvrsta, puna i raskriljena forma svojom snagom govori. Vratnice su uistinu mjesto gdje vjera i kultura združene u jedno govore, navještavaju, pozivaju i tvore simboličku baštinu neprolazne vrijednosti. Za vjernike, vratnice će uvijek biti Krist koji poziva da se kroz njega uđe u božansko zajedništvo. Dva tisućljeća kršćanstva i na istoku i na zapadu stvorile su iznimno bogatu baštinu vjere i kulture. Simboli i slike još uvijek su snažna sredstva ozbiljenja kulture u njezinu integritetu.

Poput svakoga drugoga umjetničkoga djela koje se nalazi u liturgiji, jer je liturgijom omogućeno, nadahnuto i oblikovano, tako i vratnice hvarske katedrale sv. Stjepana Kuzme Kovačića predstavljaju autentični *professio fidei* – ispovijest vjere koja čini vidljivom Crkvu u povijesnom hodu naroda sabranoga na bogoslužje. Kuzma Kovačić na vratnicama je predstavio Hvar i Hvarane, njihovu vjeru i njihovu tradiciju, ali je istima znalački ostvario mistagoški sloj uvođenja u slavlje vjere. Kovačićeve vratnice zaživjele su kao zajedničko mjesto u kojem se prepoznaje i priznaje identitet ovoga kraja i njegovih ljudi. Pritom umjetnik nije napustio ni suvremenost ni tradiciju, nije se predao formalnoj ceremonijalnoj slavi uzvisivanja prošlosti, već je svoj jezik iskreno i nadasve oduhovljeno koncipirao, a nosiva ideja toga koncepta jest da su to »vrata naše vjere« u sadašnjosti oplemenjenoj prošlošću. Vratnice su osvijetljene istinom i intimnom ljepotom svetkovine vjere, koju izražavaju i u koju uvode.

³¹ R. GUARDINI, *Lo spirito della liturgia. I santi segni*, Brescia, 2000., 147.

THE BEAUTY OF THE THRESHOLD –
THE DOORS OF THE SACRED
ANTHROPOLOGY – LITURGY – ART

Ivica ŽIŽIĆ* – Tomislav ĆURIĆ**

Summary: *The article brings a transdisciplinary approach to church doors as works of art for the liturgy. Doors are first brought into relation according to their universal anthropological-cultural basis, and then there is a breakdown of the theological layers of tradition which defined that place – the symbol of the church and thus significantly enriched the Christian culture. In addition, the article deals with specific architectural and artistic processes of symbolization associated with the formation of the sacred threshold, which are broken down in a triple perspective: body, transition, presence. In this regard, the doors articulate a specific symbolic-ritual action and perception that initiates man in the encounter with the sacred. Then, there is an analysis of the doors of the Hvar Cathedral by a contemporary Croatian sculptor Kuzma Kovačić, in which religion and culture, modernity and tradition, sacred and beauty are fruitfully united.*

Keywords: *doors, liturgy, rite, symbol, liturgical art, Kuzma Kovačić, Hvar Cathedral.*

* Full Prof. Ivica Žižić, Ph. D., Catholic Faculty of Theology, University of Split, Zrinsko-frankopanska 19, 21000 Split, Croatia – Pontifical Atheneum of St. Anselm, Piazza dei Cavallieri di Malta 5, 00153 Rome, Italy, izizic@kbf-st.hr

** Tomislav Ćurić, Ph. D., Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Osijek, Lorenza Jäger 9, 31000 Osijek, Croatia, tomlavcuric.os@gmail.com